

تاریخ فرهنگی

معرفت شناسی و روش شناسی

حسین احمدی

www.ketab.ir

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مؤسسه فرهنگی

معرفت‌شناسی و تاریخ‌شناسی

حسین احمدی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه «بیب فقه» - اهواز

سرشناسه: احمدی، حسین، ۱۳۴۸.

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ فرهنگی: معرفت‌شناسی و روش‌شناسی / حسین احمدی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۳۹۲ ص.

شابک: ۲ - ۴۶۵ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابخانه. یادداشت: نمایه.

موضوع: زندگی فرهنگی -- تاریخ.

موضوع: Intellectual life-- History.

موضوع: فرهنگ.

موضوع: Culture.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: HM ۶۲۱

رده‌بندی دیویی: ۳۰۶

شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۹۹۴۱۰

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهبشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶ تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۹	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۲۱	فصل اول: فرهنگ
۲۱	الف) در باب فرهنگ
۲۱	۱. منطق تعریف
۳۳	۲. پیچیدگی مفهومی و گستره معنای
۳۷	۳. تبارشناسی معنای فرهنگ
۳۷	۳.۱. تبارشناسی معنای فرهنگ در جهان اسلامی
۳۸	۳.۲. تبارشناسی معنای فرهنگ در جهان اجتماعی
۳۰	۴. گونه‌شناسی تعاریف فرهنگ
۳۱	۴.۱. تعاریف کلاسیک
۳۲	۴.۲. تعاریف توصیفی
۳۳	۴.۳. تعاریف تاریخی
۳۴	۴.۴. تعاریف هنجاری
۳۵	۴.۵. تعاریف نمادگرا
۳۶	۴.۶. تعاریف روان‌شناختی
۳۷	۴.۷. تعاریف ساختاری
۳۷	۴.۸. تعاریف گفتمانی
۳۹	۴.۹. تعاریف تکوینی
۳۹	۴.۱۰. تعاریف فلسفی

۵. قلمرو معنایی فرهنگ در دین ۴۱
۱. ۵. معنای فرهنگ از منظر قرآن ۴۳
۲. ۵. فرهنگ از دیدگاه احادیث ۵۵
۳. ۵. فرهنگ در قلمرو ذهن متفکران مسلمان ۵۸
۱. ۳. ۵. از آغاز تا انقلاب اسلامی ۵۸
۲. ۳. ۵. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون ۶۱
۱. (۱) در باب مطالعات فرهنگی ۶۸
۱. تاریخچه پیدایش ۶۸
۱. ۱. تاریخچه مطالعات فرهنگی در جهان ۶۸
۱. ۱. انگلستان ۶۸
۱. ۱. مصر ۸۲
۳. ۱. ۱. فرانسه ۸۳
۴. ۱. ۱. آمریکا ۸۹
۵. ۱. ۱. ایتالیا ۹۱
۶. ۱. ۱. استرالیا و نیوزیلند ۹۲
۷. ۱. ۱. آسیای جنوب شرقی ۹۳
۱. ۲. در ایران ۹۶
۱. ۲. ۱. مطالعات فرهنگی در دوره معاصر ۹۶
۱. ۲. ۱. از اندیشه ترقی تا غرب‌زدگی ۹۶
۲. ۲. ۱. آرمان شهر خیالی مارکسیسم ۱۰۳
۳. ۲. ۱. ۱. گفتمان دین‌مدار ۱۰۷
۲. ۲. ۱. گفتمان فرهنگی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۳۰
۲. چستی مطالعات فرهنگی ۱۴۹
۱. ۲. معانی و ماهیت ۱۴۹
۳. ۲. گستره معنایی فرهنگ در مطالعات فرهنگی ۱۵۸
۳. اهداف و اغراض مطالعات فرهنگی ۱۶۲
۱. ۳. سیاسی‌تر شدن معنای فرهنگ ۱۶۲
۲. ۳. نقد سیاست و قدرت ۱۶۴
۳. ۳. برجسته کردن فرهنگ عامه ۱۶۷

۱۷۰	۴. مطالعات فرهنگی در بوتۀ نقد
۱۷۰	۴.۱. مقوله نقد در مکتب فرانکفورت و مطالعات فرهنگی
۱۷۳	۴.۲. کارنامه نه‌چندان موفق مطالعات فرهنگی
۱۷۹	۴.۳. مرگ جامعه‌شناسی صحت دارد؟
۱۸۷	۴.۴. مطالعات فرهنگی ایرانی و راه رفته و نرفته
۲۰۳	فصل دوم: تاریخ فرهنگی
۲۰۳	(ا) در باب تاریخ فرهنگی
۲۰۳	۱. چستی تاریخ فرهنگی
۲۰۶	۲. چرا تاریخ فرهنگی
۲۱۰	۳. شاه‌های تاریخ فرهنگی
۲۱۰	۱. نظریات نقد و تاریخ فرهنگی
۲۱۵	۲. مارکسیسم انتقادی و تاریخ فرهنگی
۲۱۶	۳. پساخترشناسی و تاریخ فرهنگی
۲۱۸	۳.۴. مکتب آنال، پساآنال و تاریخ فرهنگی
۲۲۲	۳.۵. مکتب اشاعۀ فرهنگی
۲۲۵	۴. تاریخ تاریخ فرهنگی
۲۳۰	(ب) تاریخ فرهنگی و همسایگان معرفتی
۲۳۰	۱. دانش تاریخ و تاریخ فرهنگی
۲۳۶	۲. تاریخ شفاهی و تاریخ فرهنگی
۲۴۰	۳. تاریخ فرهنگ و تاریخ فرهنگی
۲۵۴	۴. تاریخ فرهنگی و فرهنگ عامه
۲۵۷	فصل سوم: روش‌شناسی مطالعات فرهنگی و تاریخ فرهنگی
۲۵۷	(الف) روش‌شناسی در علم
۲۵۷	۱. معنا و مفهوم روش و روش‌شناسی
۲۵۷	۱.۱. منظور از روش چیست؟
۲۵۹	۱.۲. روش‌شناسی چیست؟
۲۶۳	(ب) روش در علوم اجتماعی
۲۶۵	۱. روش پوزیتیویستی
۲۶۹	۲. روش ایده‌آلیستی

۸ ■ تاریخ فرهنگی (معرفت‌شناسی و روش‌شناسی)

۳۷۲	۳. روش‌شناسی تفسیری.....
۳۷۹	۴. روش انتقادی.....
۳۸۱	ج) رویکردهای مختلف در تاریخ فرهنگ.....
۳۸۱	۱. رویکرد توصیفی.....
۳۸۲	۲. رویکرد نمادگرا.....
۳۸۴	۳. رویکرد نشانه‌شناختی.....
۳۸۵	۴. رویکرد تأویل‌گرا.....
۳۹۰	۵. رویکرد پدیدارشناسانه.....
۳۹۱	۶. رویکرد ساختارگرا.....
۳۹۶	۷. رویکرد ساختارگرا.....
۳۹۸	۸. رویکرد گفتاری.....
۳۰۵	و) روش‌شناسی تاریخ فرهنگ.....
۳۰۵	۱. تأثیرپذیری از مطالعات فرهنگی.....
۳۰۷	۲. اتکا به روش‌های کیفی.....
۳۰۹	۳. بهره‌گیری از روش‌های انسان‌شناسی.....
۳۱۱	۴. بهره‌گیری از ظرفیت مطالعات میان‌رشته‌ای.....
۳۱۳	سخن پایانی.....
۳۱۹	کتاب‌نامه.....
۳۶۵	فهرست آیات.....
۳۶۷	فهرست روایات.....
۳۶۹	نمایه اعلام.....
۳۸۱	نمایه موضوعی.....

پیشگفتار

در پرتو پیرزی انقلاب عظیم اسلامی ایران، بار دیگر دین، به ویژه تعالیم متعالی و مرفعی اسلام، با عنوان معارف رهایی بخش، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. بیدار شدن و بیدار شدن از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان شد و از دیگر سویی، باعث نمایان تر شدن سست پایگی مسلک ها و مکاتب بشری و نظام های مادی و مادی گرایی آنها شد.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه متقن و منسجم، نظریه پردازی و نوآوری درباره زیرساخت های اندیشه دینی و نظام های اجتماعی مبتنی بر آن، و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکری»، به راجع و وضع کنونی و این رستخیز عظیم، آسیب شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداست های رایج دینی برای عرضه صحیح اندیشه دینی و دفاع معقول از آن، زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین، تبیین و عرضه صحیح اندیشه دینی، و صحت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی، پژوهشی، آموزشی، دانشگاهی، و حوزوی محتض و کارآمد را فرض می کرد.

بر این اساس، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهاد علمی - فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت الله العظمی خامنه ای و با تلاش فراوان حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی و مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانش‌نامه‌نگاری دینی و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی که مشتمل بر پنج گروه فرهنگ‌پژوهی، مطالعات انقلاب اسلامی، تاریخ و تمدن، غرب‌شناسی و بیانات اندیشه است، می‌کوشد زمینه تولید آثاری متن‌با جهت‌گیری انتقادی و نوآرانه را در زمینه مسائل حوزه‌های یادشده فراهم سازد. اهداف و رویکردهای مطالعاتی این پژوهشکده عبارت است از:

۱. شناخت و با‌پیرایه‌وارایش مکتوب علمی، اسلامی در حوزه تاریخ، تمدن، فرهنگ و هنر ایران؛

۲. تحقیق در زمینه تحول‌مبانی و مسائل تمدن، فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی؛

۳. تحلیل و بازکاوی کاستی‌های دیرین؛ آسیب‌شناسی وضعیت کنونی و بررسی چشم‌انداز و چالش‌های آتی فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه راه‌کارهای شایسته جهت احیا و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی و تعمیق پیوند نسل امروز با آن؛

۴. بررسی و تبیین نظری پیشینه، مبانی، اهداف و رایندهای انقلاب اسلامی و مطالعه و بازشناسی مسائل و موانع انقلاب و راه‌های تحکیم اصول و توسعه آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی آن و مصون‌سازی طبقات اجتماعی در قبال تازش فکری-فرهنگی بیگانگان؛

۵. بازشناسی ماهیت و مؤلفه‌های فکر و فرهنگ غربی و نقد و ارزیابی علمی دستاوردهای تمدن جدید، همچنین بررسی راه‌های توسعه اندیشه اسلامی و طرق اصطیاد عناصر انسانی و عقلانی فرهنگ و تمدن دیگر ملل؛

۶. نقد آثار منتشره و آرای مطرح شده در قلمرو مطالعاتی پژوهشکده.

اثر حاضر حاصل تلاش علمی آقای دکتر حسین احمدی استادیار پژوهشی گروه تاریخ و تمدن است که در آن مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی تاریخ فرهنگی به عنوان رویکردی جدید در حوزه مطالعات انسانی و به‌ویژه تاریخ، بررسی شده است. آقای احمدی دارای دکترای تاریخ از دانشگاه شهید بهشتی و محقق حوزه تاریخ فرهنگی است که آثاری مانند تاکتیک‌های مبارزاتی امام خمین، نقش معلمان و دانش‌آموزان در پیروزی انقلاب اسلامی به قلم ایشان به چاپ رسیده است و علاوه بر ویراستاری علمی و محتوایی تاریخ شفاهی چند تن از فرماندهان برجسته و نگارش چند اثر آمادۀ چاپ دیگر مانند تاریخ جمهوری اسلام ایران از شروع جنگ تحمیلی تا عزل بنی‌صدر (طرح پژوهشی مرکز اسناد انقلاب اسلامی) و ارتشبد حسین فردوست به روایت اسناد (طرح پژوهشی مرکز اسناد انقلاب اسلامی)، مقالاتی در زمینه تاریخ ایران تحریر کرده است.

تاریخ فرهنگی حوزه جدیدی از معرفت در حیطه علوم اجتماعی و انسانی، دانشی میان‌رشته‌ای و رویکردی جدید در تاریخ‌نگاری است که به جای تکیه بر رویدادها و وقایع تاریخی و تاریخ سیاسی صرف به جنبه‌های پنهان زندگی انسانی توجه نشان می‌دهد و با بهره‌گیری از علوم و روش‌های علوم اجتماعی و انسانی، به‌ویژه تاریخ، به بازنمایی الگوهای فرهنگی و بازنمایی اندیشه‌های آدمیان در پرتو آثار مکتوب و منقول می‌پردازد. به بیان بهتر، تاریخ فرهنگی رهیافتی است که در آن از منظر فرهنگ به رخدادهای هر جامعه در یک دوره تاریخی نگریده می‌شود و برخلاف رویکردهای مرسوم در تاریخ‌نگاری، بر مبنای نیازها و خلاهای امروز از حال به گذشته می‌رود.

آنچه در این رویکرد برجسته و دارای اهمیت است، توصیف و تبیین و احیاناً تأویل افکار و ادراکات و احساسات مردمان در یک برهه تاریخی با بهره‌گیری از روش‌های نشانه‌شناسی، پدیدارشناسی، هرمنوتیکی و گفتمانی است.

در حقیقت، در تاریخ فرهنگی دو نگرش تاریخی و انسان‌شناختی باهم

پیوند خورده است و مورخ از تاریخ به عنوان بستر شناخت الگوهای رفتاری، باورهای ذهنی و امیال و آرزوهای محقق شده یا نشده آدمیان بهره می‌گیرد و تلاش می‌کند تصویری جامع و تحلیلی جدید از گذشته انسانی ارائه کند.

بر خود لازم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند محقق محترم، جناب آقای دکتر حسین احمدی، عضو هیئت علمی و استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تقدیر کنیم؛ همچنین از شورای علمی گروه تاریخ و تمدن، آقایان حاجت‌الاسلام والمسلمین استاد علی اکبر رشاد، حاجت‌الاسلام والمسلمین علی ذوعلم، حاجت‌الاسلام والمسلمین دکتر غلام حسن معمری، دکتر محمد سرری، دکتر شهریار شجاعی‌پور، دکتر یعقوب توکلی، دکتر رضا بیگدلو و در این باب این اثر آقایان دکتر علی بیگدلی و دکتر موسی نجفی که با ارائه نظرات ارزشمند خود، بر غنای این اثر افزودند، سپاس‌گزاریم و از سازمان محترم انتشارات که در آماده‌سازی و چاپ اثر، مجدّانه تلاش کردند، تشکر می‌کنیم. در خاتمه، امید داریم طرقات و دیدگاه‌های خوانندگان عزیز ما را در اصلاح و تکمیل این اثر و تولید آثار گین سنگ دیگر یاری رسانند.

گروه تاریخ و تمدن

پژوهشگاه فرهنگ و مطالعات اجتماعی